

Ankica Čakardić

Sablasi tranzicije. Socijalna historija kapitalizma

Rijeka-Zagreb: Jesenski i Turk, Drugo More, 2019, 256 str.

Knjiga Ankice Čakardić *Sablasi tranzicije* uhvatila se ukoštac s kompleksnim pitanjem definicije kapitalizma i njegova nastanka služeći se metodom socijalne filozofije, društvene teorije i povijesti. Kritizirajući popularne teze o „vječnom“ postojanju kapitalizma, kao i njegovu „prirodnom“ nastanku iz feudalizma, Čakardić nudi precizno iščitavanje specifičnosti nastanka agrarnog kapitalizma na početku novog vijeka u Engleskoj, budući da se upravo tamo u specifičnim historijskim uvjetima prvi put u povijesti formirao kapitalistički način proizvodnje. Preciznim predstavljanjem kontradiktornosti filozofskih promišljanja tog doba koja su na različite načine debatirale i afirmirale nastanak agrarnog kapitalizma, autorica upotpunjuje svaku filozofsku debatu historijsko-socijalnim kontekstom Engleske revolucije i razvoja kapitalističkog tržišta. Knjiga je strukturirana u četiri poglavlja koja bi se mogla podijeliti na tri tematska dijela. Prvi dio, koji obuhvaća prvo i drugo poglavlje, bavi se pregledom socijalno-historijskih rasprava o prijelazu iz feudalizma u kapitalizam. Drugi dio, koji obuhvaća treće poglavlje, posvećen je specifičnim filozofskim promišljanjima Thomasa Hobbesa i Johna Lockeja koja su pružila teorijsku podršku tadašnjim društveno-ekonomskim procesima, odnosno afirmirale kapitalizam i individualističke vrijednosti. Treći dio, odnosno posljednje četvrto poglavlje, nudi marksističko-feminističku analizu agrarnog kapitalizma iz rodne perspektive.

U prvom dijelu pregledno su istaknute teorijsko-historijske marksističke debate o

problematici tranzicije iz feudalizma u kapitalizma, kao i autoričina kritika teorija koje počivaju na ahistorijskim objašnjenjima kapitalizma. Kritički su razmotrene pozicije Karla Polanyija, Dobbova i Hiltonova debata sa Sweezyjem te pravac koji je razvio Perry Anderson. Čakardić se osobito oslanja na tumačenja Ellen Meiksins Wood i Roberta Brenera kako bi istaknula kritiku neosmitovskoga marksizma i dijalektiku separacije ekonomije i politike u kapitalizmu. Objašnjena je i razlika između ortodoksnog i političkog marksizma koja je važna za shvaćanje još uvijek aktualne tranzicijske debate. Ortodokсни marksizam fokusira se na proces neposredne proizvodnje i proizvodnih snaga, fokusirajući se ponajprije na sredstva, metode i tehnike uključene u proces proizvodnje i njezine društvene organizacije. Politički marksizam daje prednost društveno-vlasničkim odnosima te putem socijalno-historijske analize stavlja fokus na odnose duže vertikalne klasne linije, ali i na one unutar pojedine klase.

Puno pozornosti posvećeno je historiografskim opisima Engleske revolucije (1640 – 1660) koje autorica tumači suprotno od *mainstream* interpretacija kao možda najtemeljitiju revoluciju na svoj specifičan način, a ne kao polovičnu buržujusku revoluciju poput one u Francuskoj. Historijska kompleksnost sukoba parlamenta i rojalista te previranje različitih frakcija unutar klasa, koje su zauzimale, ali i mijenjale, različite položaje unutar tog sukoba, поближе je oslikana prikazima ekonomskih uzroka revolucije, kao što su promjene u načinu proizvodnje te jačanje sitno-trgovačke klase, a porast jeftine, razvlaštene seljačke radne snage. Zatim je opisana politička pozadina revolucije koja prikazuje kompleksnost sukoba između kralja i parlamenta, ulogu crkve i značaj Olivera Cromwella u nadvladavanju podjela u redovima parlamenta. Uz opis same revolucije, istaknute su i njezine najvažnije posljedice:

nova era moći srednje klase i tržišnih zama-ha, što će omogućiti daljnje jačanje kapitalizma. Čakardić ističe kako filozofi tog vremena nisu bili izdvojeni iz društvenih procesa te da su često afirmirali određene klasne vrijednosti, zbog čega se upravo njihovo pisanje treba promišljati u kontekstu društveno-ekonomskih okolnosti toga vremena. Drugim riječima, filozofskim tekstovima nastalim u razdoblju Engleske revolucije objelodanjen je društveni kontekst, što je zapravo i metoda historijsko-socijalne analize.

Time smo uvedeni u drugi tematski dio koji je posebno posvećen velikanima filozofije Thomasu Hobbesu i Johnu Lockeu. Autorica u ovom dijelu ističe kako nas površno čitanje Hobbesa i Lockeua izvan njihova društvenog konteksta ostavlja s pojednostavljenim razumijevanjem Hobbesova „rata svih protiv svijeta“ te Lockeova liberalizma i uzdizanja individualnih vrijednosti. Čakardić otvoreno kritizira takvo čitanje te nudi širi i uži društveni kontekst pokazujući njihove utjecaje na živote obaju filozofa. Tako Hobbesovu filozofiju prikazuje kao mnogo revolucionarniju u nekim segmentima za njegovo specifično doba djelovanja kao i njegovu kontradiktornost u zagovaranju apsolutizma putem zagovaranja individualnih, neotuđivih prava svakog čovjeka. Na sličan način Lockeua upoznajemo ne samo kao oca liberalizma, nego kao i istovremenog zagovornika ropstva i kolonizacije. Oštra kritika liberalizma sagledava ne samo Lockeovu socijalnu filozofiju i pojavu agrarnog kapitalizma, nego i posljedice njegove kolonijalističke vizije svijeta kao opravdanje za grubo otimanje zemlje i zgrtanje resursa u ime privatnog vlasništva.

Treći i posljednji dio posvećen je socijalnoj reprodukciji i njezinim rodnim implikacijama u kontekstu tranzicije iz feudalizma u kapitalizam. Autorica ističe slabo poznate, ali povijesno značajne, ženske borbe protiv ekspropriacijskih procesa i ukidanja komunalnih prava u ranom agrarno-kapitalističkom

razdoblju. Silvia Frederici istaknuta je kao važna autorica o rodnim implikacijama historijskih procesa kapitalizma koja analizira promjene što ih je kapitalizam izazvao u procesima društvene reprodukcije kako bi objasnila historiju roda u tranziciji iz feudalizma u kapitalizam. Čakardić kritizira rasprave o problemu patrijarhata koje ahistorijski promišljaju patrijarhat bez socijalno-historijske kontekstualizacije. Upravo kao što ne postoji jedan, čisti oblik kapitalizma, tako ne postoji ni samo jedan, čisti oblik patrijarhata, ističe autorica. Također, Čakardić kritizira Fredericino korištenje dvosistemske teorije socijalne reprodukcije koja promatra opresiju žena i kapitalističku eksploataciju kao dva odvojena procesa. Unitarna teorija, za razliku od dvosistemske teorije socijalne reprodukcije koja razvija Frederici, inzistira na integralnom, ujednačenom shvaćanju isprepletenosti roda i klase u kapitalističkom načinu proizvodnje. Drugim riječima, Čakardić ističe istovremenost procesa opresije i eksploatacije nasuprot odvojenom promatranju proizvodnje robe i reprodukcije radne snage kao zasebnih procesa. Takvo shvaćanje socijalne reprodukcije inzistira na isprepletenosti roda i klase u kapitalističkom načinu proizvodnje. Također, za razliku od dvosistemske teorije koja pristupa problemu patrijarhata transhistorijski, perpetuirajući tezu o „vječnom“ patrijarhatu, unitarna teorija inzistira na historizaciji i lociranju specifičnosti za javni oblik patrijarhata u kapitalizmu. Socijalno historiziranje patrijarhata omogućuje nam uvid u specifičnu ulogu seljačke obitelji u feudalizmu i kako se ona mijenja u kapitalizmu gdje eksploatacija poprima individualni oblik, a radno mjesto postaje ključnom lokacijom klasnog sukoba i aproprijacije viška vrijednosti. Čakardić ističe kako je kapitalizam, za razliku od feudalizma, nametnuo specifičnu podjelu i specijalizaciju rada koja je uslijedila iz konkretnih reproduktivnih režima kapitalizma. Na taj način objašnjava kako nije riječ o

naslijeđenoj, vječnoj i primordijalnoj spolnoj podjeli rada, nego o strukturnom odvajanju kućanskog rada od rada na tržištu, što je kapitalizam ideološki iskoristio za zamjenu klasnog antagonizma za rodni.

Sociološki značaj knjige očitava se upravo u pružanju prijeko potrebnog konteksta društveno-ekonomskih procesa nastanka kapitalizma (i specifičnih oblika patrijarhata) te nijansirani prikaz engleske revolucije u kojoj je izbjegnuto crno-bijeli prikaz boraca staroga protiv novog poretka. Zašto je to važno? Kao što je Čakardić više puta u knjizi

parafrazirala Marxovu poznatu izjavu da uloga je filozofa često bila puko interpretiranje svijeta, a potrebno je njegovo mijenjanje, korak k mijenjanju svijeta jest upravo njegovo razumijevanje i tumačenje opće prihvaćenih datosti kao mnogo više kompleksnijih i nijansiranijih društvenih fenomena. Jasnije rečeno, te parafrazirajući autoričine završne bilješke, identificirajući uzroke i početke kapitalizma (ali i patrijarhata) u njegovu historijskom kontekstu omogućuje nam zamišljanje i planiranje njegove alternative.

Jana Kujundžić
Sveučilište u Essexu